

Ю. І. Пилипенко,
к. е. н., доцент, Національний гірничий університет
(м. Дніпропетровськ)

ТЕХНОЛОГІЧНА СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА СТРАТЕГІЯ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ

Розглядаються причини, які зумовлюють технологічну відсталість економіки України. Пропонується система заходів на мікро-, макро- та мегарівнях економіки з реформування технологічної структури вітчизняної економіки, серед яких особлива роль належить стимуляційній політиці держави.

The reasons which define technological backwardness of economy of Ukraine are considered. The system of actions on micro, macro and international economy levels on reforming of technological structure of domestic economy among which the special role belongs to the stimulating policy of the state is offered.

ВСТУП

Однією із найважливіших рушійних сил економічного розвитку передової частини світового економічного співтовариства кінця ХХ — початку ХХІ століття стала нова якість взаємозв'язку науки, технологій та економічного зростання. Технологічні зрушення на основі інновацій, скорочення термінів здійснення наукових досліджень з наступним швидким впровадженням їх результатів у промислові та інших секторах національної економіки, скорочення життєвого циклу товарів, підвищення ролі взаємозв'язків між економічними суб'єктами як умови отримання бажаних економічних результатів — найбільш очевидні приклади зміни характеру організаційно-економічних та соціально-економічних процесів, що зумовили стійкі темпи економічного розвитку та підвищення рівня життя населення провідних країн світу в даний період.

Як показують реалії сьогодення, саме опираючись на подібний взаємозв'язок наукових, технологічних та економічних факторів більшість розвинутих країн намагаються долати негативні наслідки нинішньої світової фінансово-економічної кризи. Стимулювання подальших прогресивних структурних зрушень національних економічних систем у поєднанні із антикризовими заходами регулювання соціально-економі-

чних процесів в масштабах світової економіки поступово дають певні позитивні результати.

На жаль, Україна опинилась серед країн, які найбільше потерпають від світової кризи. Серед комплексу економічних, політичних, соціальних та інших причин, які обумовили нездатність вітчизняної економіки гідно протистояти викликам нинішньої кризи, однією із визначальних, на нашу думку, є саме невідповідність якості технологічного розвитку України останніх років сучасним світовим тенденціям. Загальна відсталість технологічної бази національної економічної системи та слабкість механізмів її інноваційного оновлення — все це значно підсилило негативний вплив світової кризи на ситуацію в Україні та ускладнює процес подолання її негативних наслідків.

У вітчизняній економічній науці проблематика проведення на інноваційній основі структурних змін економіки нашої країни завжди була однією із провідних серед наукових досліджень. У цьому відношенні необхідно, на наш погляд, виділити ґрунтовні праці таких українських економістів, як В. Геєць, О. Гришнова, Т. Заяць, І. Лукінов, Л. Федулова та інших. Проте, нинішня ситуація в економіці України є свідченням того, що дана проблема і надалі буде залишатися однією серед найбільш актуальних.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

У сучасних умовах нестабільного розвитку найважливішим завданням вітчизняної економічної думки є наукове обґрунтування механізмів виходу із того кризового становища, в якому опинилася економіка України. У даній статті виявляються причини, що зумовили нинішній стан технологічної структури національної економіки, а також пропонується ряд рекомендацій щодо заходів структурної політики держави, спрямованих на формування у технологічній системі української економіки інноваційних принципів її подальшого розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ

У найбільш широкому розумінні технологія являє собою знання, втілені в уміннях використовувати ресурси у процесі створення життєвих благ. Тому стан технологічного потенціалу в кожний конкретний історичний момент характеризує можливість всього суспільства задовольняти свої потреби, а удосконалення технологій і підвищення рівня знань (кваліфікації) працівників є найбільш загальною історичною тенденцією розвитку як окремих індивідів, так і прогресу суспільства в цілому. Отже, технологія, технологічний потенціал є одним із системоутворювальних елементів суспільної системи, одним із найбільш важливих індикаторів рівня її розвитку.

У цьому відношенні необхідно констатувати, що технологічний рівень вітчизняної економіки не відповідає сучасним постіндустріальним тенденціям світової економіки. Якщо розглянути технологічну структуру економіки України, під якою найчастіше розуміють співвідношення існуючих у економічній системі технологічних укладів, то сьогодні провідну роль у промисловості нашої країни відіграють ті галузі, які визначали світовий економічний розвиток у минулому столітті.

Як свідчать дані рис. 1, на початку реформування вітчизняної економіки панівне положення у структурі промислового виробництва займали підприємства третього (залізничний транспорт, чорна металургія, електроенергетика, неорганічна хімія, видобуток та споживання вугілля, універсальне машинобудування) та четвертого (кольорова металургія, нафтопереробка, автомобілебудування, точне машинобудування, приладобудування тощо) укладів, у той час, коли період їх домінування у світовій структурі виробництва припадав відповідно на 40—50-ті та 70—80-ті роки минулого століття.

Більше того, як показано на рис. 1, у вітчизняній економічній системі спостерігаються відчутна небезпечна тенденція погіршення її технологічної структури за рахунок збіль-

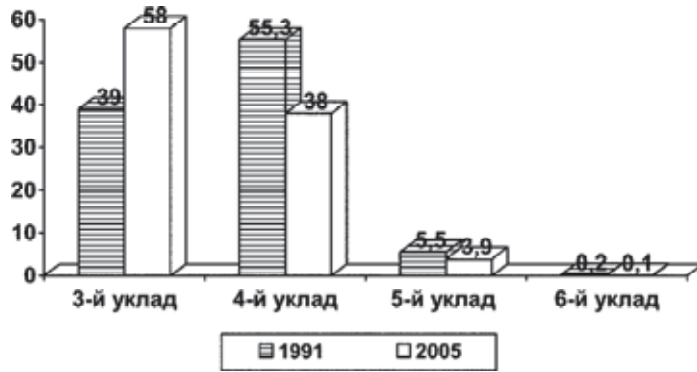

Рис. 1. Технологічна структура промисловості України*

*побудовано на основі джерел [1, с. 56; 2, с. 58; 3, с. 146]

шення питомої ваги підприємств третього технологічного укладу (насамперед металургійного та енергетичного комплексу). Відповідно за даний період суттєво зменшився внесок у сумарний економічний результат України п'ятого і шостого технологічних укладів (виробництво складної вимірювальної техніки, сучасних видів озброєння, програмного забезпечення, авіаційної та космічної промисловості, телекомунікацій, біотехнологій тощо), тобто саме тієї частини промислового сектора, яка визначає і буде визначати факт технологічного лідерства або технологічного відставання у світі ще принаймні декілька десятиліть.

Як показує нинішня економічна ситуація, подібна технологічна структура національної економіки України становить одну із найбільш суттєвих загроз для її економічної безпеки, оскільки зумовлює ресурсоємний та витратний характер економічного розвитку вітчизняної економіки і значне зниження її конкурентоздатності на світовому ринку. Відсутність радикальних змін у напрямі рішучого технологічного оновлення суспільного виробництва означає не що інше, як консервуван-

ня України у ролі "світової периферії" та постачальника на світовий ринок сировини та напівфабрикатів.

На наш погляд, основні причини, які зумовлюють подібні тенденції в Україні та збільшують у кінцевому рахунку її технологічне відставання від провідних (і не тільки) країн світу, можна звести у три групи. По-перше, це відсутність реального механізму підвищення інноваційної активності суб'єктів на мікроекономічному рівні, по-друге, несприятливий для прогресивних технологічних зрушень макроекономічний клімат вітчизняної економіки, та, по-третє, прорахунки нашої країни у міжнародній стратегії технологічного розвитку (див. рис. 2).

Особливо важливим для розуміння нинішньої ситуації, яка склалася у технологічній сфері України, є аналіз чинників низької інвестиційно-інноваційної активності на рівні мікроекономіки. Як свідчить світова практика, саме механізми ринкового саморегулювання відіграють ключову роль у процесах поліпшення технологічної структури національної економіки. Проте, реалії вітчизняної ринкової економіки вказують на дещо специфічний характер інвести-

ційних пріоритетів її господарюючих суб'єктів, які досить часто не мають інноваційної спрямованості.

Звичайно, неінноваційний характер інвестиційних потоків визначається цілою низкою об'єктивних економічних причин, зокрема, високим ступенем ризику інновацій. Проте, як свідчить економічна практика, досить багато суб'єктів вітчизняної економіки просто не зацікавлені вкладати гроші в нововведення, а спрямовують свої інвестиції на підтримку старої технологічної бази. Як не парадоксально, але подібний характер інвестиційної діяльності багато у чому визначається потребами світової економіки, тією "нішею", яку зайняла наша країна у світовому поділі праці, орієнтацією вітчизняного бізнесу на швидкий поточний фінансовий результат за рахунок експортного обслуговування високотехнологічних секторів зарубіжних країн. Відносно висока прибутковість подібної зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання у період зростання світової економіки стимулювала високий внутрішній попит на первинні енергетичні й інші сировинні ресурси і, отже, спрямування загалом обмежених інвестиційних ресурсів у дані "традиційні" технологічні уклади.

Негативно позначився на можливостях технологічної модернізації також і низький рівень розвитку елементів інфраструктури, особливо на фінансовому ринку України. Невисокі можливості банківської системи України фінансово забезпечити технологічне оновлення підприємств, слабкість фондового ринку, практична відсутність дієвої системи лізингу досить суттєво позначаються на темпах і обсягах модернізації та капітального виробництва. Окрім того, зважаючи на те, що саме інфраструктура ринку є головним чинником зв'язків між виробниками і споживачами, її низький рівень розвитку спотворює "вихідні" та "вхідні" сигнали економічної системи, що негативно відбивається на якості дії саморегулюючих механізмів.

Щодо інших груп факторів, які на рівнях макроекономіки та мегаекономіки зумовлюють консервування неефективної технологічної структури національної економіки, то вони пов'язані як із "спадщиною" попередньої економічної системи та об'єктивним труднощами її ринкової трансформації, так і з суб'єктивними прохвилями в економічній політиці держави у новітній період. Держава фактично відсторонилася від підтримки високотехнологічного комплексу України, переоцінивши при цьому можливість саморегулюючих механізмів вирішувати подібні завдання.

Не виправдалися сподівання на значне покращення технологічної структури за рахунок включення на-

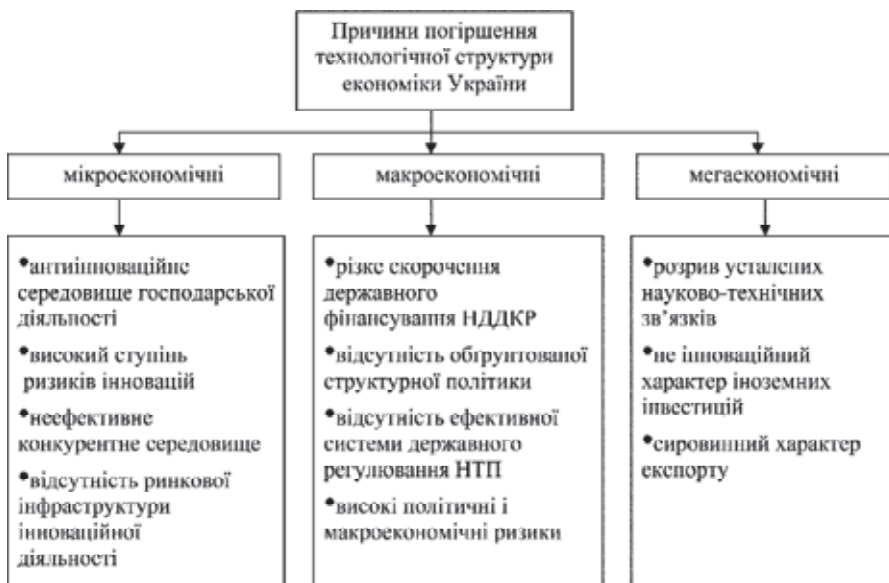

Рис. 2. Причини погіршення технологічної структури економіки України

ціональної економіки у світове господарство. Так, наприклад, з огляду на технологічну складову іноземних інвестицій в економіку України можна стверджувати, що відбувалося переважне інвестування третього технологічного укладу, яке становило близько 49%. Частка іноземних інвестицій у сектор середніх технологій складала 27%, а у високотехнологічний комплекс іноземними інвесторами спрямовувалося лише 11% від загальних інвестицій [4, с. 15].

Нарешті, жорстка міжнародна конкуренція, розрив усталених науково-технічних зв'язків між підприємствами колишнього СРСР, неготовність вітчизняних суб'єктів на нових принципах розвивати науково-технічне співробітництво із світовою спільнотою також негативно вплинули на технологічну сферу. У цілому, взаємодія виділених нами трьох груп факторів зумовили значне погіршення "стартових позицій" на шляху швидкого і системного технологічного оновлення структури вітчизняної економіки та відчутне зменшення результативності спроб вирішення даної проблеми.

Сьогодні перед суспільством стоїть завдання формування такої стратегії економічного розвитку, реалізація якої стимулювала б перерозподіл ресурсів із технологічно відсталих секторів національної економіки у виробничі системи п'ятого і шостого технологічних укладів. На наш погляд, необхідно через концентрацію ресурсів у точках економічного зростання, тобто у декількох базисних інноваціях, функціонування яких визначатиме технологічне лідерство України у системі глобального розподілу праці, сформувати умови для широкої дифузії інновацій в суміжні галузі національної економіки і тим самим підвищити загальний рівень технологічної та економічної конкурентоздатності вітчизняної економіки на світовому ринку (див. рис. 3).

Необхідно підкреслити, що у контексті зазначеної стратегії визначальним моментом її успішної реалізації є підвищення інноваційної мотивації господарюючих суб'єктів за рахунок формування відповідного інвестиційно-інноваційного середовища. Як вже відзначалося, саме механізми саморегулювання здатні стати стрижнем процесів технологічного оновлення національної економіки. Водночас активну і послідовну позицію у даній стратегії реформування технологічної структури повинна зайняти держава. Фактично мова повинна йти про особливу форму стимулюючої антициклічної політики, яка опирається на закономірності еволюції технологічної складової економічного розвитку.

Процес становлення в надрах старої технологічної структури національної економіки нового технологі-

Рис. 3. Стратегія реформування технологічної структури економіки України

ічного укладу об'єктивно загострює проблему рідкості (дефіциту) економічних ресурсів. Виникає протиріччя перерозподілу ресурсів між новим укладом, для повноцінного формування якого необхідний досить великий обсяг ресурсів, та старим, домінуючим на той час укладом, відтворення якого також потребує значного ресурсного потенціалу, тим більше, що у даний перехідний період саме за рахунок його розвитку задовольняються більшість потреб суспільства і визначаються поточні кількісні параметри економічного зростання національної економіки.

Саме у такий період повинна зростати активність державної економічної політики, спрямованої на подолання об'єктивних кризових явищ перехідного періоду. При розробці системи заходів антициклічної політики державні органи регулювання повинні враховувати конкретно-історичний стан національної економіки у розрізі її "перебування" на тій чи іншій фазі життєвого циклу технологічного укладу. Пов'язані з інноваційним процесом на макрорівні, технологічні уклади мають стадії життєвого циклу активного інноваційного зростання — від зародження, формування та розвитку базових галузей до їх подальшої стагнації. На кожній із цих фаз еволюції технологічного укладу супроводжується різними формами інновацій і різними механізмами їхнього впровадження. Нарешті, період розвитку життєвого циклу технологічного укладу більш тривалий, ніж звичайний середньостроковий економічний цикл, і займає декілька десятиліть. Відтак, відповідно до специфіки технологічного оновлення на кожній з цих фаз державна антициклічна політика повинна, на наш погляд, мати і відповідні важелі регулювання.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в перехідний період жодний набір заходів "класичних" видів антициклічного регулювання не сприяє структурній перебудові економіки і її виходу з кризового становища у новій якості. Оскільки тільки

інновація буде сприяти зростанню продуктивності капіталу, то тільки економічна політика, спрямована на збільшення мотивації економічних суб'єктів до інноваційного оновлення технологічної бази своєї діяльності, відповідатиме вирішенню завдання формування нової технологічної структури національної економіки. Потоки інвестиційних ресурсів, які спрямовуються (у тому числі "завдяки" помилковій державній політиці) у старі технологічні уклади без попереднього розкриття інноваційних "точок" економічного зростання, тільки відтермінують початок глибокої кризи національної економічної системи.

Стимулююча політика, спрямована на активізацію "точок" економічного зростання, може значною мірою сприяти появі інноваційної ніші та базисної інновації. Остання закладає підґрунтя для розвитку нового сектора економіки і через механізм кластеру нововведень розконсервовує інноваційний потенціал національної економічної системи в цілому. Разом із зміною технологічного укладу відбувається зміна провідних секторів економіки, базисних галузей, що, в свою чергу, змінює напрями потоків ресурсів і капіталів. Разом з тим, загальне підвищення ефективності вкладення капіталу, як відображення нової технологічної основи економічного розвитку, формує умови для довгострокового економічного зростання в масштабах всієї економіки.

Література:

1. Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку / За ред. д-ра екон. наук Ю.М. Бажала. — К.: Ін-т економ. прогноз., 2002. — 320 с.
2. Федулова А. І. Перспективи інноваційного розвитку промисловості України // Економіка і прогнозування. — 2006. — № 2. — С. 58—76.
3. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Державний комітет статистики — К.: Техніка, 2007. — 634 с.
4. Денисенко М. П. Вплив інновацій на прискорення розвитку економіки // Проблеми науки. — 2002. — № 2. — С. 14—21.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2009 р.